

Gombos László

**„Trianontól a II. világháborúig”
– egy zenei pályázat tanulságai**

2022 elején a Budapesti Filharmonikus Hangversenybarátok Alapítványa programsorozatot rendezett „Trianontól a II. világháborúig a zene vetületében” címmel, az Emberi Erőforrások Minisztériumának támogatásával. Az előző év őszén hirdettek pályázatot olyan szakmai programokra, amelyeken az előadást élő zene illusztrálja, vagy fordítva, moderálás és történeti bevezető teszi érdekesebbé és követhetőbbé a hangversenyt. A megjelölt téma a két világháború közötti időszak kárpát-medencei komponistáinak és előadóművészeinek munkássága volt, különös tekintettel azokra a repatriált magyarokra, akik kívül rekedtek a trianoni békediktátum által meghúzott határokon, majd pályájukat az anyaországba költözve folytatták. A pályázatokat Bajkai Istvánnak, az Alapítvány elnökének címezve várták november 10-ig.

Amint Bartos Csaba gordonkaművész, a sorozat gazdája elmondta, az alapgondolatot Rados Dezső egyik írásából vették, mely szerint a trianoni Magyarország a repatriáltakkal együtt szinte eszenciája volt a kor legértékesebb, legelőre-mutatóbb iskoláinak. Ezért az időszak különleges kulturális gazdagságára szerették volna felhívni a figyelmet, egyúttal pedig megemlékezni a ma már kevésbé ismert alkotókról és előadókról, akik egykor részesei voltak a zeneélet e negyedszázados virágzásának.

Milyen eredményeket is várhatunk egy ilyen pályázattól? A téma meglehetősen tág, a múlt emlékeinek feltárása százak sokéves munkáját igényelné, így senki sem gondolhatta, hogy néhányan, néhány hónap alatt pontot tehetnek az ügy végére. A szerényen kijelölt és megvalósított céloknál, a figyelemfelhívásnál és a megemlékezésnél fontosabb volt maga az út, amelyen most többen elindulhattak. A közönség néhány száz tagja élményekkel gazdagodott, és annak ellenére, hogy a zenei fordulatok, nevek és egyéb információk többsége nem marad meg sokáig az ember memóriájában, minden bizonnyal tartósabb lesz a megközelítésmódok emléke és a mondanivaló ereje. Utóbbi lényege, hogy ne csak a világnagyságokra figyeljünk, hanem becsüljük meg apáink és nagyapáink generációjának kismestereit, akik közösen világszínvonalú zenekultúrát építettek.

Még jelentősebb hatást gyakorolt a pályázat a szervező és előadó muzikusokra – valójában ők lettek a sorozat elsődleges célközönsége. Mióta kiléptek az iskolapadból, magával ragadták őket a mindennapok, és a tanítás, a gyakorlás és a szereplések háromszögén túl elsősorban a megélhetés és a családfenntartás feladataira kellett koncentrálniuk. Most új tevékenységek pezsdítették fel hétköznapjaikat: ismeretlen zeneműveket kutattak fel, eseményeknek, életrajzi adatoknak néztek utána, párhuzamokat kerestek művek, személyek és gondolatok között. Olyan kollégák szellemi diskurzusa kezdődött el, akik eddig csak köszönőviszonyban álltak egymással, vagy akik kizárólag a közösen játszott zeneszámok révén kerültek kapcsolatba. Emellett felkerestek idősebb pályatársakat, akik még találkozhattak a két háború között felnőtt generáció tagjaival, feljegyezték emlékeiket, talán az utolsó pillanatban feltéve a „hogyan volt?” kérdést.

A felhívásra érkezett pályázatok közül a zsűri ötöt ítelt támogatásra méltónak. Valamennyien eltérő megközelítésmódot választottak, egyesek szűkebben, mások tágabban értelmezték a kijelölt alaptémát. Gyenge Enikő zenetörténész és a Filharmóniai Társaság muzikusai Végh Sándor (1912–1997) hegedűművész és karmester pályakezdését mutatták be 2022. március 22-én a Zenetudományi Intézet Bartók termében. Dokumentumok és filmbejátszások segítségével tárták fel a művész karrierjének fordulópontjait, a kolozsvári indulást, az 1924-től a budapesti Zeneakadémián töltött tanulóéveket és az első nagy sikerek időszakát. Végh a hegedűtanszakot Zsolt Nándornál és Hubay Jenőnél, a zeneszerzést Kodály Zoltánnál végezte, majd a legnagyobb hatást a kamarazene területén gyakorolta a világ zeneéletére. 1935-ben alapított Új Magyar Vonósnégyese szólaltatta meg először Magyarországon Bartók V. kvartettjét 1936. március 3-án. 1940-ben új együttest szervezett, amely 1946-ban 1. díjat nyert a Genfi Nemzetközi Zenei Versenyen, és ezzel szédítő nemzetközi karrier vette kezdetét.

A Filharmóniai Társaság művészei (Rajka Imola és Paul Éva – hegedű, Babácsi Csaba – brácsa, Balázs István – cselló) ezúttal olyan zeneszámokat szólaltattak meg, amelyek Végh állandó kamararepertoárjából származtak: Bartók V. vonósnégyesének 4. tételével az említett bemutatóra emlékeztek,

Haydn *Krisztus hét szava a keresztfán* című művének részleteivel és Mozart g-moll vonósnégyesével (K. 80) pedig a Végh Kvartett működésének legszebb pillanatait idézték fel.

Szintén egy hegedűművészt mutatott be január 28-án Ligetiné Beke Ágnes a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Ötpacsirta Szalonjában „*Martzy Johanna hegedűművésznő, a szépség szenvedélyes szolgálója*” címmel. Martzy (1924–1979) Temesváron született, de már hét évesen Budapesten folytatta tanulmányait Hubay Jenőnél, Zsolt Nándornál és Gábrriel Ferencnél. Itt indult el a karrierje, amelynek egyik mérföldköve 1943 januári fellépése volt: Csajkovszkij hegedűversenyét játszotta a Pesti Vigadóban, a Székesfővárosi Zenekart Willem Mengelberg vezényelte. A nagy karmester azonnal újabb szereplésekre kérte fel, a kibontakozást csupán a háború előretörése akadályozta meg. 1946-ban Svájcban telepedett le, itt a következő évben díjat nyert a Genfi Nemzetközi Versenyen. Mivel nem tért haza, kikerült az itthoniak látóköréből.

Martzy hazai ismeretlenségét kívánta ellensúlyozni Beke Ágnesnek a Püski kiadónál megjelent könyve, amelynek címe azonos a könyvtári rendezvény címével, és amelyből vetített képekkel illusztrálva részletek hangzottak el az eseményen. Balogh Ferenc hegedűművész a művésznő repertoárjának legemlékezetesebb számaiból, Bach szólószonátáiból és partitáiból adott elő hat tételt, emellett mesélt is Martzy Johannáról. Ugyanis édesapja Martzyval egy időben járt a Zeneakadémiára, emlékeit később a fiával is megosztotta, most pedig az Ötpacsirta Szalon közönsége is részese lehetett az 1930-as és 40-es éveket felidézõ elbeszélésnek.

Végh Sándor és Martzy Johanna életrajza bizonyos értelemben megfelel a repatriálás kritériumainak, bár Budapestre költözésük valószínűleg Trianon nélkül is bekövetkezett volna. Hiszen a vidéken feltűnt tehetségek java hosszú ideje a fővárosban folytatta tanulmányait és talált kibontakozási lehetőséget. A határok megváltoztatása csupán tovább erősítette a kulturális koncentrációt, ami a Királyi Magyarország idején még megosztottabb és egészségesebb volt (gondoljunk csak Kolozsvár és Pozsony kiemelt szerepére és a vidéki központok és alközpontok összetett egymásra utaltságára). A 20-as évekre a szűkebb környezet elhagyása után még nehezebbé vált a visszatérés a szülőföldre, ami élénk szellemi pezsgést okozott Budapesten, ám – amint Végh és Martzy esetében is láttuk – fel is erősítette az emigráció lehetőségét.

Sokkal tágabb értelemben tekinthetők repatriáltaknak azon művészek, akik Fahidi Patrícia március 21-én a Jókai Anna szalonban tartott estjének főszereplői voltak. Ők nem kerültek külföldre a határok megváltoztatása miatt, mivel vagy már rég elhagyták az országot, vagy már korábban a fővárosban éltek. Nekik most, a jelenben van szükségük repatriálásra, hogy ne feledjük az emléküket. Baré Emil (1870–1943) édesapja még Topolyán (ma Szerbia), de ő már Bécsben született, és 1903-ban Chicagóból tért haza, hogy három évtizeden át az Operaház és a Filharmóniai Társaság koncertmestere és a Nemzeti Zenede tanára lehessen. Számtalanszor játszotta a színpalak mögött Hubay Jenő *A cremonai*

hegedűs című operájának hegedűszólóját, amelyet most Fahidi Patrícia szólaltatott meg.

Baré utóda az Operaházban a budapesti születésű Jancsin Ferenc (1912–2002) lett, a Hubay-iskola neveltje, aki 1936-tól 1971-ig töltötte be a hangversenymesteri tisztséget, vonósnégyest szervezett és a Bartók Konzervatóriumban tanított. Weiner az ő számára készítette el kedvelt *Peregi verbunkjának* hegedű-zongora változatát, amelyet Fahidi Patrícia szintén eljátszott az est folyamán. Emellett részletek hangzottak el Chiovini Mártának Jancsinnal, egykori tanárával és kollégájával az 1970-es évek végén rögzített interjújából. Az est harmadik megidézett szereplője Geyer Stefi (1888–1956) volt, Hubay egyik első csodagyerek-növendéke. Manapság sokan csak Bartók reménytelen szerelme miatt emlékeznek rá, pedig korának jelentős művészegyénisége volt. Már fiatalon elhagyta szülővárosát, Budapestet, és Bécsben, majd Zürichben élt. Szellemi „hazatérésének” apró momentumaként az Operaház művésze, Nagao Haruka ezúttal Bartók ifjúkori, befejezetlen hegedűversenyét adta elő, amelyet Geyer Stefi, az ajánlás címzettje sosem játszott el, de kéziratát haláláig őrizte Zürichben.

2022. március 11-én Miskolcon, az Akadémiai Bizottság Székházában került sor a *Hangokká lett emlékezet* című, Flach Antal által szervezett eseményre. Főszereplői közül Rajter Lajos (1906–2000), a kiváló komponista és karmester a repatriáltak mintapéldájának számít: Pozsony mellett született és a koronázóvárosban nevelkedett, bécsi és budapesti tanulmányait követően néhány évig Salzburgban dolgozott, majd 1934-től 45-ig a Magyar Rádió karnagya, a Zeneakadémia tanára és a Budai Zeneakadémia Igazgatója volt. Tevékenysége jelentős mértékben hozzájárult a 30-as évek magyar zeneéletének felvirágoztatásához. A világháborút követően visszaköltözött szülőföldjére, és a szlovákiai kultúra meghatározó alakjaként működött. Miskolcon ezúttal két dala (*Oh, Frühling, Aranyfelhő az égen*) és *Romantikus rondója* hangzott el mestere és földije, Dohnányi Ernő esz-moll rapszódiaja mellett.

Az est művészei (Ács Gabriella és Kolozsi Balázs – ének, Bárány Zoltán – klarinét, Blaskovics Bence – cselló és Flach Antal – zongora) ezenkívül miskolci kötődésű zeneszerzők alkotásait szólaltatták meg konferálással és vetítéssel kombinálva. A Flach Antal által előásott darabok szerzői – egyetlen kivétellel – valószínűleg teljesen ismeretlenek a mai közönség számára: Thurzó Nagy László, Dénes Géza, Donáth Lajos, Felcsíki Gábor, Valkovszkyné Fail Ilona, Engel György, Hollósy Kornél és Kovács Sarolta régóta nem szerepelnek a koncertek műsorán. Példaként említem Engel György *Dal az avasi kilátóról* című művét, amely a Miskolc-diósgyőri orgonaművész egyetlen ismert dalaként csupán egy képeslapon maradt fenn, és hangzott fel ismét. Az említett kivétel a miskolci születésű ismert karnagy, Vándor Sándor (1901–1945), akinek *Concertinója* szólalt meg csellón és zongorán.

A pályázat eredményeképpen rendezett programok közül az utolsóra április 8-án került sor a budapesti Weiner Konzervatóriumban. A felsőbb éves növen-

dékek részére Nagy Márta zongorázott és Pokoraczki Panna énekelt. Az első rész az 1920-as évek hangulatát vázolta fel az 1920-as történelmi események és a következmények ismertetésével, valamint az ezekre adott irodalmi reakciók bemutatásával, Padányi Viktor és Móra Ferenc írásai, Karinthy Frigyes levele és a Száraz Miklós György által szerkesztett *Fájó Trianon* kötetből vett idézetek segítségével. Az ezt követő, témájában független zenei rész Ady-megzenésítéseket tartalmazott a század első feléből: három vers szólalt meg összesen nyolcféle zenével, azaz jó lehetőség nyílt a különféle megközelítések összevetésére. Reschofszy Sándor és Hajdu Mihály írt dalt a *Nem adom vissza*, Deák Bárdos György és Bretán Miklós az *Őrizem a szemed* nyomán, a *Három őszi könnycsepp* pedig négyféle verzióban hangzott el Beretvás Hugó, Reschofszy Sándor, Siklós Albert és Bartók Béla zenéjével.